

ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง ตำบลข้าวสาร อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี^๑

Submitted date : 6 March 2019

Revised date : 7 June 2019

Accepted date : 9 July 2019

สุนิตย์ เหมนิล^๒

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาบริบทชุมชน และการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง เพื่อนำไปสู่การเผยแพร่และรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลหลักคือ ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำและอดีตผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุ และชาวบ้านหินตั้งที่อยู่ในพื้นที่ไม่น้อยกว่า ๒๐ ปี รวมจำนวน ๕๐ คน ส่วนเครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและการสัมภาษณ์เจาะลึก จัดระบบข้อมูลตีความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ และการนำเสนอผลการศึกษาด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า บ้านหินตั้งเป็นสังคมเกษตรกรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และสิ่งเหนือธรรมชาติเชื่อมโยงกับหลักพุทธศาสนา โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับผีปอบที่คอยปกป้องรักษาลูกหลาน ส่วนด้านภูมิปัญญาของชาวบ้านมาจากฐานของสังคมเกษตรกรรม ผนวกกับการปลูกฝังและสืบทอดจากบรรพบุรุษ เป็นส่วนเกื้อหนุนสำคัญของบ่อเกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลายด้าน ซึ่งล้วนแต่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน และสามารถนำมาปรับใช้เป็นแนวทางการพัฒนาให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นจึงควรศึกษาและเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานให้คงอยู่สืบไป

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาท้องถิ่น, ประชาชนชาวบ้าน, บ้านหินตั้ง

^๑ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง ตำบลข้าวสาร อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี” โดยได้รับเงินทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

^๒ อาจารย์ประจำสาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี (เบ็نگกาฬ)
e-mail : sunit@udru.ac.th

**Folk wisdom in Ban Hin Tang,
Khao San Sub-district,
Ban Phue District, Udon Thani Province**

Sunit Hemaniil^๑

Abstract

This article aims to study the community context and folk wisdom management in Ban Hin Tang in order to propagate and preserve Esan folk wisdom. The study used a qualitative research method and fifty key informants comprising local wisdom scholars, community leaders, ex-community leaders, the elders and villagers who have lived in Ban Hin Tang over 20 years.

The research results found that Ban Hin Tang is an agricultural society. From past to present, the villagers believe in sacred spaces and the supernatural that can be related to the principles of Buddhism. In particular, the beliefs are related to ancestral spirits who are the guardians for their descendants. The villagers have received folk wisdom from being an agricultural society, combining preservation by ancestors, which is the key factor in the creation of folk wisdom in many ways. The folk wisdom benefits the villagers and their community. In addition, such wisdom can be applied for sustainable development in economic and social stability.

Keywords : Folk wisdom, local wisdom scholars, Ban Hin Tang

---

^๑ A lecturer, Faculty of Public Administration, Udon Thani Rajabhat University (Bueng Kan)

๑. บทนำ

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ช่วยแก้ไข และพัฒนาท้องถิ่นโดยเฉพาะสังคมชาวนาในภาคอีสาน ตลอดจนผู้ที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญายังสามารถปรับใช้ภูมิปัญญาในสาขาของตน เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับตนเองและครอบครัวจนสามารถใช้ชีวิตอย่างพอเพียง และแบ่งปันบางส่วนที่ตนเองมีให้กับคนในชุมชน ทำให้เกิดสังคมที่อยู่แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ก็จะทำให้คนไทยเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยความสุขและเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป ซึ่งในอดีตภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีความสำคัญอย่างมากต่อวิถีชีวิตของผู้คน ทั้งภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ระหว่างผู้คนด้วยกันเอง ตลอดจนเรื่องราวเกี่ยวกับคตินิยม ความเชื่อ สันติวิธีหรือศีลธรรม

บ้านหินตั้ง เป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่งนอกเขตเมืองของภาคอีสาน อยู่ในพื้นที่เขตปกครองของอำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี ห่างจากตัวเมืองอุดรธานีไปตามเส้นทางสายอุดรธานี-บ้านผือ ระยะทางประมาณ ๕๔ กิโลเมตร และห่างจากอำเภอบ้านผือ ระยะทางประมาณ ๑๕ กิโลเมตร บ้านหินตั้ง (หมู่ ๕) เป็น ๑ ใน ๑๐ หมู่บ้านในพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลข้าวสาร มีจำนวน ๑๑๑ ครัวเรือน แบ่งเป็นชาย ๒๕๕ คน หญิง ๒๗๕ คน รวม ๕๓๐ คน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน ทำไร่เป็นหลัก ส่วนวัยหนุ่มสาวนิยมเดินทางไปทำงานต่างประเทศ (Chaiyod, 2018, December 8) ด้านภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านหินตั้ง บริเวณที่อยู่อาศัยตั้งอยู่บนทำเลที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึง ส่วนพื้นที่การเกษตรเป็นที่ราบลุ่ม มีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านในอดีตมีความเชื่อในเรื่องของการปักหลักหิน (หินตั้ง) เป็นจำนวนมาก กระจายตัวตามจุดต่าง ๆ ในหมู่บ้านโดยเฉพาะบนดอนทางทิศเหนือและทางทิศใต้ รวมกันประมาณ ๔๕ ใบ (Sisulae, 2017, September 15) และในอดีตบริเวณพื้นที่แห่งนี้มีความเชื่อที่เชื่อมโยงกับหินตั้งเป็นอย่างดี โดยเฉพาะความเชื่อที่เชื่อมโยงเรื่องศาสนา พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และผีบรรพบุรุษ ตลอดจนปัจจุบันถึงแม้ว่ายุคสมัยจะเปลี่ยนแปลงไป มีผู้คนที่อพยพมาจากที่อื่น ๆ มาอยู่ในชุมชนมากขึ้น แต่คนในชุมชนทั้งที่เป็นชนกลุ่มเดิม และกลุ่มที่อพยพเข้ามาใหม่ ก็ได้ละเลยคตินิยมความเชื่อดั้งเดิมแต่อย่างใด

ดังนั้นเมื่อวัฒนธรรมจากอดีตกับวัฒนธรรมของผู้คนในปัจจุบันผสมกลมกลืนในวิถีการดำรงชีวิต จึงย่อมส่งผลต่อการใช้ชีวิตเป็นเงาตามตัว โดยส่วนใหญ่แล้ววิถีการดำเนินชีวิตผนวกกับคติความเชื่อ เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่หล่อหลอมให้เกิดพิธีกรรมความเชื่อและภูมิปัญญา รวมถึงทุนจากทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สิ่งดังกล่าวได้เอื้ออำนวยต่อการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ เพื่อนำไปใช้รองรับการดำรงชีวิตตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชน โดยเฉพาะมรดกทางภูมิปัญญาจาก “ปราชญ์ชาวบ้าน” เป็นสิ่งที่สำคัญต่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง เพื่อนำข้อค้นพบที่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการต่อยอดให้เกิดการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมั่นคงและยั่งยืน โดยเน้นการศึกษาจากปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นเจ้าขององค์ความรู้ ผู้นำและอดีตผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุในชุมชน ตลอดจนการวิจัยครั้งนี้ยังต้องการเผยแพร่ และรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

๒. วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านหินตั้ง ตำบลข้าวสาร อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี
๒. เพื่อศึกษาการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นจากปราชญ์ชาวบ้านในหมู่บ้านหินตั้ง ตำบลข้าวสาร อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี
๓. เพื่อเผยแพร่และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง ตำบลข้าวสาร อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี ทั้งภายในและภายนอกชุมชน

๓. ขอบเขตการวิจัย

ด้านพื้นที่ (Area Scope) กำหนดขอบเขตพื้นที่ในการทำวิจัย คือ บ้านหินตั้ง หมู่ ๕ ตำบลข้าวสาร อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี จำนวน ๑๑๑ หลังคาเรือน ซึ่งมีจำนวนประชากรรวม ๕๓๐ คน

ด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) มีจำนวน ๕๐ คน ได้แก่ ๑) ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นในหมู่บ้านหินตั้ง จำนวน ๘ คน ๒) ผู้นำและอดีตผู้นำชุมชน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และอดีตผู้นำชุมชน รวมจำนวน ๖ คน ๓) ผู้สูงอายุ คือ บุคคลที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป และอยู่อาศัยในหมู่บ้าน

หินตั้ง รวมจำนวน ๑๖ คน ๔) ชาวบ้านหินตั้งที่อยู่ในพื้นที่ไม่น้อยกว่า ๒๐ ปี รวมจำนวน ๒๐ คน

๔. การทบทวนวรรณกรรม และการสร้างกรอบแนวคิด

๔.๑ คำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ภูมิปัญญา หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ (Royal Institute, 2013, p. 872) ทั้งนี้ “ภูมิปัญญา” เป็นคำสมาส ระหว่าง “ภูมิ” และ “ปัญญา” หมายถึง ความรู้ที่เป็นพื้นฐาน โดยที่ ภู-มิ หมายถึง สถานที่ พื้นฐาน แผ่นดิน หรือ ฐานของศาสตร์ ถ้าพิจารณาภูมิปัญญาจากศัพท์ภาษาอังกฤษ “wisdom” ภูมิปัญญาของไทย จะหมายถึงความรู้ความสามารถ วิธีการ ผลงานที่คนไทยได้ค้นคว้า รวบรวม จัดเป็นความรู้ ถ่ายทอดปรับปรุงจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง จนเกิดผลิตผลที่ดี งดงาม ที่มีคุณค่ามีประโยชน์ สามารถนำมาแก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตได้ (Chanprasit, Kaewthummanukul, Sawasdisingha, Jongrungsakul & Lirtmunlikaporn. 2014. p. 14)

ส่วนด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้มีนักวิชาการให้ความหมายไว้อย่างมากมาย อาทิ Pewnim (2002, p. 13), Mikusol (2007, p. 24), Viphatphumiprathes (2010, p. 9), Boonphila1 (2011, p. 4), Sithamma (2011, p. 3), Petchprapai, Suwanobol and Kanjanawetang. (2014, p. 1), Panyavachiropat (2014, p. 1) and Narasaj (2017, p. 3) สรุปได้ว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หมายถึง องค์ความรู้ หรือภูมิรู้ของชาวบ้านที่สามารถปฏิบัติได้จริง เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต และถ่ายทอดให้คนอื่นได้ โดยเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ลองผิด ลองถูกบ้าง เกิดจากการบอกสอนจากผู้รู้คนอื่นบ้าง และสิ่งดังกล่าวสามารถนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน ตลอดจนสามารถปรับเปลี่ยนให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” มองว่าเป็นองค์ความรู้ ส่วนผู้ที่เป็นเจ้าขององค์ความรู้ นิยมเรียกว่า “ปราชญ์ชาวบ้าน” ซึ่งทั้งสองเหมือนกับสองด้านในเหรียญเดียวกัน โดยสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยได้ให้ความหมาย ปราชญ์ชาวบ้านหมายถึงบุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน นำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจนประสบผลสำเร็จสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม (Office of the Non-Formal and Informal Education,

2008, p. 26) สอดคล้องกับงานศึกษาของ Petchprapai, et al. ที่กล่าวไว้ว่า ประชาชน ชาวบ้านหมายถึงบุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญา นั้น ๆ และเป็นบุคคลผู้นำภูมิปัญญา มาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต จนประสบผลสำเร็จสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของ อดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม (2014, p. 2) สรุปได้ว่าประชาชนชาวบ้าน คือบุคคล ที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นผู้รอบรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญา ท้องถิ่นในสาขาของตน และได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และชุมชน ได้อย่างเหมาะสม และสามารถถ่ายทอดภูมิปัญญาของตนเองให้กับคนอื่นได้

๔.๒ การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ที่ผ่านมามีการศึกษาเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ค่อนข้างหลากหลาย ที่สำคัญได้แก่

เรื่องแรกเป็นงานศึกษาของ Narasaj ได้ชี้ให้เห็นว่า ชาวอีสานได้เกิดการ สร้างสรรค์ และสั่งสมภูมิปัญญา เพื่อใช้สำหรับหรับการดำรงชีวิตมาอย่างช้านาน โดยเขาได้ค้นพบผ่านงานที่สำคัญ ๒ เรื่อง ได้แก่ ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอีสาน (Narasaj, 2009) ส่วนอีกเรื่อง คือ พัฒนาการภูมิปัญญาอีสาน จากความรู้พื้นบ้านสู่มรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Narasaj, 2017) งานทั้งสองชิ้นได้ชี้ให้เห็นว่า ภาคอีสาน เป็นดินแดนที่มีผู้คนอยู่อาศัยมาอย่างยาวนาน ทำให้ดินแดนแห่งนี้มีการสร้างสรรค์ ภูมิรู้ เกิดการสั่งสม และส่งต่อภูมิปัญญา อันเกิดจากการปรับตัวในการดำรงชีวิตให้ เข้ากับสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยา เศรษฐกิจ-สังคม ที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละ ช่วงเวลา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยภาพรวมแล้วเขาได้เสนอว่า ภูมิปัญญาอีสาน แต่ละด้านอาจมีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมอีสานคล้ายคลึง หรือแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับ ช่วงเวลา ผู้เกี่ยวข้อง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคม วัฒนธรรม สภาพแวดล้อม ทางธรรมชาติ

อย่างไรนั้นประเด็นเพิ่มเติมในงานเรื่อง พัฒนาการภูมิปัญญาอีสาน จาก ความรู้พื้นบ้านสู่มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Narasaj, 2017) ได้แสดงให้เห็นถึง ประวัติศาสตร์การก่อตัวของภูมิปัญญาอีสานในแต่ละประเภท และอธิบายว่าแต่ละ ประเภทมีความสำคัญต่อคนอีสานอย่างไร รวมถึงได้ตอกย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของ ภูมิปัญญาอีสานว่ามีคุณค่าในระดับสากลตามแนวทางของยูเนสโก (UNESCO) และ ได้บ่งชี้ถึงการมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวอีสานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถ

นำมาปรับใช้เพื่อเป็นแนวทางการวิเคราะห์ความเป็นมา และความสำคัญของภูมิปัญญาบ้านหินตั้งในแต่ละด้าน ตลอดจนแนวทางการวิเคราะห์บทบาทของภูมิปัญญาบ้านหินตั้งต่อสังคมจากมุมมองของคนนอก (outsider view)

การทบทวนวรรณกรรมในพื้นที่ภาคอีสาน งานวิจัยเรื่องแรกเป็นการศึกษาเรื่อง การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาร้านสระดอกเกษ ตำบลโคกสว่าง อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี ของ Boonsanong (2007) งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเฉพาะพื้นที่ที่บ้านสระดอกเกษ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านสระดอกเกษ แบ่งออกเป็น ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านวัฒนธรรม การดำรงชีวิต ได้แก่ การทำเครื่องมือเครื่องใช้ การแต่งกาย ๒) ด้านประเพณีและความเชื่อ ได้แก่ ฮีตสิบสอง ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม ความเชื่อเรื่องชะล่า และ ๓) ด้านวรรณกรรม ได้แก่ นิทานพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงการถ่ายทอดภูมิปัญญาในแต่ละด้านจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความเหมาะสม เช่น การทำเครื่องมือเครื่องใช้ รูปแบบที่เหมาะสม คือ การสาธิต และการสอนให้ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดปฏิบัติตาม ส่วนความเชื่อเรื่องชะล่า จะเน้นการบอกต่อ หรือปลูกฝังให้ลูกหลานเกิดความเชื่อและปฏิบัติตาม

งานของ Boonsanong (2007) น่าสนใจที่เป็นงานเชิงพื้นที่ที่มุ่งศึกษาภาพรวมของภูมิปัญญาในหมู่บ้านสระดอกเกษ โดยได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นในหมู่บ้านสระดอกเกษมีด้านใดบ้าง และมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านอย่างไรบ้าง ตลอดจนได้นำเสนอให้เห็นลักษณะเด่น การคงอยู่ และการสืบทอดภูมิปัญญาในแต่ละด้าน

ต่อมางานศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง จังหวัดสกลนคร ของ Petchprapai, et al. (2014) เน้นการศึกษาภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรของหมอพื้นบ้าน เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า ผู้คนในพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง มีความเชื่อแบบผสมผสานทั้งสมัยใหม่และสมัยเก่า ส่วนด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่รอบเขื่อนน้ำพุง มีความสำคัญและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อคนในท้องถิ่น ส่วนด้านการถ่ายทอดความรู้ มี ๒ รูปแบบ คือ จากการสนทนา และจากตำรา อย่างไรก็ตาม อาจเป็นเพราะประชาชนชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ จึงหลงลืม มีปัญหา

ด้านความจำ ทำให้เกิดข้อกังวลใจว่าภูมิปัญญาที่มีอยู่อาจเลือนหายไปจากท้องถิ่นในระยะเวลาอันใกล้

งานศึกษาด้านภูมิปัญญาที่ให้ความสำคัญต่อการศึกษากลุ่มคนรุ่นใหม่ หรือ เกษตรรุ่นใหม่ ที่ได้นำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาผสมผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิมของ บรรพบุรุษ คือ งานของ Wichai (2016) โดยมุ่งศึกษาภูมิหลัง วิถีชีวิตของเกษตรกร และปัจจัยเงื่อนไขในการสืบทอดภูมิปัญญาของคนรุ่นใหม่ งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีการ ศึกษาแบบผสม แต่เน้นเชิงคุณภาพมากกว่าปริมาณ ผลการศึกษา พบว่า วิถีชีวิต ของชาวบ้านนุงคล้าได้เปลี่ยนไป จากการดำรงชีวิตแบบพออยู่พอกินช่วยเหลือซึ่งกัน และกัน มาเป็นการค้าขายเป็นหลัก มีการดิ้นรนกับการใช้ชีวิตมากขึ้น ความอุดมสมบูรณ์ ของธรรมชาติที่เคยมีในอดีตก็เสื่อมสลายไป

ส่วนประเด็นที่น่าสนใจในงานของ Wichai (2016) ได้ให้ความสำคัญต่อ การศึกษาคณะคนรุ่นใหม่ ที่มีส่วนหนุนเสริมการคงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตร โดยมองว่า คณะคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันมีการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เปิดกว้าง ความก้าวหน้า ทางด้านเทคโนโลยี ส่งผลอย่างยิ่งต่อการเชื่อถือคำสั่งสอนของผู้สูงอายุ เนื่องจากใน ทางวิทยาศาสตร์คำสั่งสอนอธิบายได้ยาก ในขณะที่ความรู้สมัยใหม่ประจักษ์ชัดเจนใน เหตุและผลส่งผลให้ในปัจจุบันความเชื่อมั่นและศรัทธาต่อความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น แบบดั้งเดิมมีน้อยลง

การทบทวนวรรณกรรมในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี พบว่ามีเรื่องสำคัญ ๓ เรื่อง ประกอบด้วย

๑) เรื่องพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดอุดรธานี (Fine Arts Department, 2001) ได้บ่งชี้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ สร้างสรรค์ขึ้นในจังหวัดอุดรธานี ภูมิปัญญาแต่ละด้านมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต ของชาวอุดรธานีเป็นอย่างยิ่ง สามารถสรุปได้ ๗ ด้านได้แก่ ๑) การทำมาหากิน ๒) การรักษาโรค ๓) การกินอยู่แบบเรียบง่าย ๔) ศิลปกรรม มีอยู่ ๒ กลุ่ม คือ ช่างเขียน ที่ฝึกฝนเอง และช่างเขียนที่มีวุฒิการศึกษาในสาขาศิลปะ ๕) ภาษาและวรรณกรรม ๖) ศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณี และ ๗) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม เรียกได้ว่ามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน เช่น

การทำมาหากิน การประดิษฐ์เครื่องมือและสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ คติความเชื่อ ตลอดจน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม เนื่องจากว่างาน เรื่องนี้เป็นการศึกษาในภาพรวมเท่านั้น และภูมิปัญญาบางอย่างที่ได้ระบุว่าเป็น ภูมิปัญญาของชาวอุดรธานี กลับพบว่าการอธิบายก็ยังมีขาดความชัดเจน และ การวิเคราะห์ยังไม่ครอบคลุมเท่าที่ควร

๒) เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดอุดรธานี (Boonphila, 2011) เป็น การศึกษาเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นในจังหวัดอุดรธานี ส่วนใหญ่จะเชื่อมโยงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น จากการศึกษาได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาในจังหวัดอุดรธานี ออกเป็น ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านความเชื่อและตำนาน ๒) ด้านพุทธศาสนาแหล่งธรรมะ ๓) ด้านอาหาร ๔) ด้านหัตถกรรมการทอผ้า นอกจากนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญ ต่อผู้คนในท้องถิ่น และยังเอื้อประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาประเทศอีกด้วย ดังนั้นจึงควรอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ต่อไป ตลอดจนฟื้นฟูในส่วนที่กำลังเลือนหาย

๓) เรื่องภูมิปัญญาของหมอน้ำมนต์พื้นบ้านในการรักษาโรคกระดูกจาก อุบัติเหตุศึกษาเฉพาะนายประเสริฐ ผลาฤกษ์ (Tipchoi, 2014) ศึกษาในหมู่บ้าน แห่งหนึ่งของอำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาภูมิปัญญาของ หมอน้ำมนต์พื้นบ้านในการรักษาโรคกระดูกจากอุบัติเหตุ ประกอบด้วยภูมิหลังของ องค์ความรู้ ขั้นตอน และวิธีการรักษา เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาได้ชี้ให้ เห็นว่า การรักษาของหมอน้ำมนต์พื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ส่วน หมอน้ำมนต์ (นายประเสริฐ) ได้เรียนวิชารักษาโรคกระดูกมาจากบิดาของตน และ มีความกังวลว่าภูมิปัญญาการรักษาโรคกระดูกจะสูญหาย ด้านขั้นตอนและวิธีการรักษา หมอน้ำมนต์จะเป่าเวทมนต์คาถาลงในน้ำสะอาดแล้วนำมาพ่นบริเวณที่ได้รับบาดเจ็บ ต่อเนื่องกันประมาณ ๗-๑๕ วัน หรือมากขึ้นขึ้นอยู่กับความรุนแรงของโรคกระดูก และอายุของผู้ป่วย แต่อย่างไรก็ตามการรักษาของหมอน้ำมนต์ก็เป็นทางเลือกหนึ่งใ นการรักษาโรคกระดูกของชาวบ้าน โดยตั้งข้อสังเกตว่าการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาของ หมอน้ำมนต์อาจมีเวลาอยู่ได้ไม่นาน และมีโอกาสเสี่ยงต่อการสูญหายไปจากสังคม เนื่องจากไม่มีผู้ใดมาสืบทอดวิชาการรักษา

กล่าวโดยสรุป จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าสถานภาพงานวิจัยที่มีการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ต่างชี้ให้เห็นถึงคุณค่าและประโยชน์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาผู้คนและชุมชนท้องถิ่น และเห็นตรงกันว่าเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศชาติอีกด้วย ตลอดจนงานส่วนใหญ่ต่างเสนอในมุมที่คล้ายกัน ว่ามีความกังวลและเป็นห่วงสถานภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อาจจะสูญหายไป ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการศึกษา ถ่ายทอด และรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ โดยเฉพาะการถ่ายทอดความรู้ไปยังเด็ก เยาวชน และสถาบันการศึกษาในชุมชน

จะเห็นได้ว่างานศึกษาที่ผ่านมาได้มุ่งศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในแต่ละระดับที่แตกต่างกันไป อาทิ ระดับภูมิภาค เช่น งานของ Narasaj (2017) เน้นการศึกษาในหลายด้านหลายสาขาของภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในภาคอีสาน ส่วนระดับจังหวัด เช่น งานของ Boonphila (2011) เน้นการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายสาขาในจังหวัดอุดรธานี และระดับท้องถิ่น หรือระดับหมู่บ้าน เช่น งานของ Tipchoi (2014) แต่เป็นการศึกษาเพียงเฉพาะหมอน้ำมนต์เพียงด้านเดียว ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในระดับหมู่บ้านของพื้นที่จังหวัดอุดรธานี ยังขาดการศึกษาแบบบูรณาการที่หลากหลายสาขา และเน้นการศึกษาที่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของบริบทชุมชนกับการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความสำคัญต่อคนในชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประเด็นดังกล่าวจึงเป็นที่มาของการสร้างกรอบแนวคิดในครั้งนี้

๔.๓ การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย หลังจากทบทวนวรรณกรรมข้างต้น ผู้วิจัยได้นำข้อสรุปที่ได้จากการศึกษามาใช้เป็นกรอบแนวทางในการออกแบบวิธีการศึกษา เก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผลข้อมูล โดยเฉพาะแนวคิดที่เสนอโดย Narasaj (2017) มองมิติพัฒนาการความเป็นมาและบ่อเกิดของภูมิปัญญา แนวทางการศึกษาและวิเคราะห์ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากมุมมองของคนนอกชุมชน และแนวคิดของ Tipchoi (2014) เน้นการปรับใช้วิธีการศึกษา และแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลด้านการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น จนนำมาสู่การสร้างกรอบแนวคิดของงานวิจัยนี้ ประกอบด้วยประเด็นศึกษาที่สำคัญ ได้แก่ ๑) ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และสภาพแวดล้อมของชุมชน ๒) การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ภูมิหลัง และ

องค์ความรู้ วิธีการและขั้นตอน คุณค่าและประโยชน์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น ๓) การเผยแพร่และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง

๕. ระเบียบการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Method) โดยมีวิธีการศึกษา ดังนี้

๕.๑ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) ประกอบด้วย ปรชาญ์ชาวบ้าน จำนวน ๘ คน ผู้นำและอดีตผู้นำชุมชน จำนวน ๖ คน ผู้สูงอายุ จำนวน ๑๖ คน และชาวบ้านหินตั้งที่อยู่ในพื้นที่ไม่น้อยกว่า ๒๐ ปี จำนวน ๒๐ คน รวมทั้งสิ้น ๕๐ คน ทั้งนี้ การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกในลักษณะการบอกต่อแบบลูกโซ่ หรือสโนบอลล์ (snow ball technique) ใช้หลักการความซ้ำซ้อนของข้อมูล หรือการบอกต่อจากประชากรในพื้นที่วิจัยที่ตรงกัน ต่อมาใช้หลักการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง

๕.๒ เครื่องมือในการวิจัย การลงพื้นที่สำรวจภาคสนาม (field survey) และศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) ส่วนการออกแบบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง แนวคำถามปลายเปิด (open-ended questions) การสนทนากลุ่ม (focus group discussion) และการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีการกำหนดประเด็นคำถามไว้ล่วงหน้า แต่ได้คำถามที่ตั้งไว้มีความยืดหยุ่นสูง ตลอดจนสามารถเพิ่มหรือลดประเด็นคำถามตามสถานการณ์ในการสัมภาษณ์ และบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์ได้

๕.๓ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม มีกระบวนการ ดังนี้ ๑) การประชุมกลุ่มใหญ่ เพื่อชี้แจงรายละเอียดของโครงการวิจัยฯ กับชาวบ้านหินตั้ง ซึ่งได้ขอใช้พื้นที่โรงเรียนบ้านหินตั้ง เป็นสถานที่จัดการประชุม ๒) การสนทนากลุ่ม (focus group discussions) โดยแบ่งชาวบ้านหินตั้ง ออกเป็นกลุ่มละ ๖-๑๐ คน ผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้นำกลุ่มในการสนทนา มีเป้าหมายเพื่อให้ทราบว่า ชุมชนมีประวัติความเป็นมา และมีสภาพแวดล้อมเป็นอย่างไร และใครในชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชนว่าเป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ๓) การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview)

จากประชาชนชาวบ้าน จำนวน ๘ คน มีเป้าหมายเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละด้าน แต่เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นภูมิรู้ที่อยู่ในตัวของบุคคลที่ไม่มี การบันทึกไว้ บางอย่างจึงมีข้อจำกัดในการอธิบายข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยจึงได้ขอให้ประชาชนชาวบ้านได้สาธิต ภูมิปัญญาที่ตนเชี่ยวชาญประกอบการเก็บข้อมูลด้วย

นอกจากนี้ ระหว่างการสนทนาผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย ได้มีการจดบันทึกข้อมูล รวมทั้งการบันทึกเสียง โดยใช้เครื่องบันทึกเสียงในระหว่างการสัมภาษณ์ เพื่อให้การ สัมภาษณ์เป็นไปอย่างธรรมชาติและมีความราบรื่นมากที่สุด ซึ่งได้รับอนุญาตจาก ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม และสัมภาษณ์แบบเจาะลึกทุกคน หลังจากนั้นได้ดำเนินการ ถอดเทปการสนทนาแบบคำต่อคำ จัดระบบหมวดหมู่ และทำการสรุปข้อมูล เพื่อให้ ได้รายละเอียดในแต่ละประเด็นที่ชัดเจน ครบถ้วน และสะดวกสำหรับการวิเคราะห์ ข้อมูลต่อไป

๕.๔ การตรวจสอบข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยได้ปรับใช้ ตามข้อเสนอ ของ Cheawjindakarn (2018) ที่เสนอว่า การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulate) เป็นการพิสูจน์ความถูกต้องของข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งที่มาต่าง ๆ โดย พิจารณาแหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคลที่แตกต่างกัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มี ความเที่ยงตรง น่าเชื่อถือ และป้องกันความผิดพลาด ในการสนทนากลุ่ม เมื่อสัมภาษณ์ เสร็จสิ้น ผู้นำการสนทนาจะทบทวนประเด็นหลักที่ได้จากการสนทนาทุกครั้ง ตลอดจน หลังจากการจัดเก็บข้อมูลแล้ว ได้ส่งกลับคืนให้กลุ่มตัวอย่าง เพื่อตรวจสอบความ ถูกต้องของข้อค้นพบอีกครั้ง

๕.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล หลังจากได้ข้อมูลและตรวจสอบคุณภาพของ ข้อมูล จากการสนทนากลุ่ม และสัมภาษณ์เจาะลึกแล้ว ได้นำข้อมูลมาพิจารณาความเป็น ไปได้ และวิเคราะห์เนื้อหาตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดของการวิจัย ศึกษา เชื่อมโยงความสัมพันธ์ และสร้างข้อสรุป ส่วนการนำเสนอผลการศึกษาใช้วิธีการ พรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description)

๖. ผลการวิจัย

๖.๑ ประวัติความเป็นมา และสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านหินตั้ง ผลการศึกษาพบว่า การปักหลักหินเป็นแนวตั้งฉากกับพื้นดินที่พบในหมู่บ้านจำนวนมาก ทำให้ชาวบ้านเรียกหลักหินที่ตั้งอยู่ว่า “หินตั้ง” ซึ่งคาดว่าเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านในระยะเวลาต่อมา และพื้นที่ที่พบหินตั้งกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมโยงกับพุทธศาสนา และความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ ทั้งนี้ประเด็นชื่อหมู่บ้านไม่พบเอกสารที่มีการบันทึกไว้ เป็นลายลักษณ์อักษรที่เป็นระบบของหน่วยงานราชการ แต่พบข้อมูลหนึ่งที่ระบุไว้ถึงการก่อสร้างบ้านหินตั้งแบบคร่าว ๆ ที่ไม่เป็นทางการมากนัก คือ ป้ายประวัติบ้านหินตั้งโดยย่อ ที่ติดไว้ที่บ้านผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน โดยข้อความกล่าวไว้เพียงแค่การสร้างวัดบ้านหินตั้งในปี พ.ศ. ๒๔๐๑ มีการสร้างวัดขึ้นมาในพื้นที่หมู่บ้าน แต่ก็ไม่ได้ระบุว่าก่อนหน้าที่จะสร้างวัดขึ้นมา มีการก่อตั้งหมู่บ้านหินตั้งขึ้นแล้วหรือยัง หรือหากก่อตั้งบ้านหินตั้งขึ้นมาแล้วก่อตั้งมานานเพียงใด อย่างไรก็ตาม หากวิเคราะห์ว่าในสังคมอีสานสมัยก่อน การก่อตั้งวัดกับการก่อตั้งชุมชน จะเกิดขึ้นพร้อมกัน หรือในระยะเวลาที่ไล่เลี่ยกัน สืบเนื่องจากวัด และพุทธศาสนา เป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตของผู้คน ประเด็นนี้หากวิเคราะห์ว่าชุมชนกับวัดในชุมชนก่อตั้งขึ้นพร้อมกัน คือ ปี พ.ศ. ๒๔๐๑ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๒) ก็จะสามารถระบุได้ว่า บ้านหินตั้งมีอายุประมาณ ๑๖๑ ปี ซึ่งตัวเลขนี้ถึงไม่ตรงมากแต่ก็ใกล้เคียงกับคำบอกเล่าของพ่อแสง (Champasim, Personal Interview, 2019, January 9) อายุ ๖๕ ปี ผู้รู้ประวัติชุมชนบ้านหินตั้ง ที่ระบุว่า หมู่บ้านหินตั้งเป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่ในละแวกนี้ โดยน่าจะตั้งขึ้นประมาณเกือบ ๒๐๐ ปีมาแล้ว โดยพ่อแสงเปิดเผยว่า ตอนที่บิดาของตนยังมีชีวิตอยู่ได้เล่าให้ตนเองฟังว่า รุ่นตารุ่นยายเป็นรุ่นแรก ๆ ที่เริ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและเข้ามาทำมาหากินอยู่ในพื้นที่ที่บ้านหินตั้ง ซึ่งก็น่าจะอยู่ในช่วง ๓-๔ อายุคน ส่วนด้านผู้นำชุมชน หรือผู้ใหญ่บ้านที่ผ่านมา มีจำนวน ๑๔ คน ปัจจุบัน คือ นายสมชาย ชัยยอด

ลักษณะเชิงกายภาพบ้านหินตั้ง มีลักษณะคล้ายหลังเต่า ตรงกลางยกสูง ถัดจากนั้นจะลาดเอียงลงเป็นที่ลุ่ม จุดที่สร้างบ้านเรือนเป็นจุดศูนย์กลางของหมู่บ้าน ส่วนพื้นที่บริเวณรอบ ๆ เป็นพื้นที่สำหรับทำการเกษตร ซึ่งลักษณะเชิงกายภาพแบบนี้สมัยก่อนชาวบ้านจึงมีปัญหาเรื่องน้ำสำหรับอุปโภคและบริโภคค่อนข้างมาก เนื่องจากบริเวณใกล้ ๆ ที่อยู่อาศัยไม่สามารถเก็บกักน้ำได้ (Suna, 2018, December 25) แต่ปัจจุบัน

ปัญหาดังกล่าวลดลง เนื่องจากมีระบบประปาหมู่บ้าน และบางครัวเรือนได้ขุดบ่อ
ขุดสระเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ประโยชน์แล้ว

ภาพที่ ๑ ภาพถ่ายทางอากาศบ้านหินตั้งจากเครื่องบินบังคับอัตโนมัติ (Drone)
หมายเลข ๓ และหมายเลข ๖ เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเชื่อว่า
เป็นที่สิงสถิตของผีปู้ตา
ภาพโดย : นายมงคล ทะก่อง (วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๖๐)

สถานที่สำคัญในหมู่บ้านหินตั้ง อธิบายจากภาพที่ ๑ ประกอบด้วย หมายเลข ๑
โรงเรียนบ้านหินตั้ง หมายเลข ๒ สถานที่เผาศพ หรือเมรุบ้านหินตั้ง หมายเลข ๓ ดอนหิน
เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อีกแห่งที่ชาวบ้านเคารพนับถือ แต่รองจากศาลปู้ตา หมายเลข ๔
วัดศิลาประดิษฐาราม หรือวัดบ้านหินตั้ง เป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวบ้าน หมายเลข
๕ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านหินตั้งโคกกลาง และหมายเลข ๖ ศาลปู้ตา เป็นสถานที่สิง
สถิตของผีบรรพบุรุษที่ชาวบ้านให้ความยำเกรง และให้ความเคารพนับถือ

การทำมาหากินของชาวบ้านหินตั้ง ชาวบ้านประมาณร้อยละ ๙๐ ประกอบ
อาชีพทำนา ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เนื่องจากพื้นที่บริเวณรอบที่ตั้งชุมชน
เป็นที่ราบลุ่ม จึงเหมาะต่อการทำนา โดยมีแหล่งน้ำธรรมชาติสำคัญ คือ “ลำห้วยขาว”
เป็นลำน้ำสายหลักในการทำนาเกษตรของชาวบ้าน โดยภาพรวมถึงแม้ว่า บ้านหินตั้ง
มีสภาพดินและแหล่งน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ แต่ก็ยังมีปัญหาเรื่องดินเค็มในบางพื้นที่
ส่งผลกระทบต่อการทำนาเกษตรของชาวบ้านอยู่บ้าง แต่ก็ถือว่าไม่มากนัก เมื่อเทียบกับ
พื้นที่การเกษตรทั้งหมด

บทบาท “คนหนุ่ม-สาว” กับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจบ้านหินตั้ง นอกเหนือจากการทำการเกษตร ชาวบ้านบางส่วนที่เป็นกลุ่มวัยทำงาน หรือกลุ่มคนหนุ่ม-สาว นิยมเดินทางไปทำงานต่างประเทศ อาทิ ประเทศอิสราเอล เกาหลีใต้ ไต้หวัน และสิงคโปร์ เนื่องจากเป็นประเทศที่มีค่าจ้างสูง และบางคนมีญาติพี่น้องทำงานอยู่ก่อนแล้ว เมื่อเดินทางไปทำงานได้ส่งเงินกลับมาบ้านเกิดเมืองนอนให้แก่คนในครอบครัวเป็นจำนวนมาก เห็นได้ชัดว่าทำงานไม่กี่ปีก็สามารถเก็บเงินซื้อที่ดิน ตกแต่งต่อเติมบ้าน สร้างบ้านใหม่ ซื้อรถยนต์ใหม่ ปลดหนี้สินได้ ทำให้เกิดเป็นค่านิยมของคนในหมู่บ้าน หรือแม้แต่คนที่เคยไปแล้ว เมื่อตนเองอายุมากขึ้น ก็จะส่งลูกหลาน ลูกเขย ลูกสะใภ้ ของตนไปแทน

ร้านค้าและกลุ่มอาชีพ ในหมู่บ้านหินตั้งมีร้านค้า จำนวน ๕ แห่ง ได้แก่ ร้านแม่ฉวี ร้านตุ๊กตาร้านพ่อใหญ่ถม ร้านตุ๊กตอ และร้านพ่ออาทิตย์ ทั้งหมดเป็นร้านค้าที่มีการขายสินค้าเบ็ดเตล็ด ทั้งสินค้าอุปโภค และบริโภคทั่วไป มีการบริหารจัดการที่ไม่ซับซ้อน การซื้อ-ขายมีวิธีการแบบเรียบง่าย ไม่มีการตั้งชื่อร้านอย่างเป็นทางการ แต่ชาวบ้านก็จะนิยมเรียกชื่อร้านค้าตามชื่อของเจ้าของร้าน (Srisulae, 2018, December 8) ส่วนด้านการพัฒนากลุ่มอาชีพบ้านหินตั้ง เนื่องจากหมู่บ้านหินตั้งมีความสัมพันธ์ที่เป็นเครือญาติสูง การพัฒนาด้านเศรษฐกิจชุมชนของหมู่บ้านหินตั้งที่ผ่านมาได้มีการพัฒนาอาชีพที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มจักสาน กลุ่มทอเสื่ออก กลุ่มตีมีด กลุ่มเกษตรกรรายย่อยเลี้ยงปลา และกลุ่มแปรรูปอาหารและการทำปลาร้า ทั้งนี้ ชาวบ้าน ๑ คน อาจเข้าร่วมมากกว่า ๑ กลุ่มอาชีพ ส่วนหนึ่งนั้นมาจากทักษะและความชำนาญ ผนวกกับเมื่อชาวบ้านคนใดคนหนึ่งเป็นผู้นำในการก่อตั้งกลุ่มอาชีพแล้ว ก็ได้ชักชวนญาติพี่น้องของตัวเองเข้ากลุ่มด้วย (Chanduang & Thapamatt, 2018, December 8) กลุ่มที่มีความน่าสนใจของหมู่บ้านคือ “กลุ่มจักสาน” เนื่องจากชาวบ้านมีความสามารถและมีความชำนาญด้านการจักสาน ตัวแทนของชาวบ้านได้รับเชิญร่วมงาน และสาธิตการจักสานที่ทางหน่วยงานราชการจัดขึ้นอยู่บ่อยครั้ง อาทิ งานที่องค์การบริหารส่วนตำบลข้าวสารจัดขึ้น งานของอำเภอบ้านฝื่อ งานของทางจังหวัดอุดรธานี และงานที่มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี เป็นต้น (Chanduang, Kankaew & Chuchot. 2018, December 8) เป็นการสร้างชื่อเสียงให้แก่หมู่บ้านหินตั้งด้วย

ชาวบ้านหันตั้งทุกครัวเรือน ทุกคนนับถือศาสนาพุทธ มีวัด ๑ แห่งเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของพุทธศาสนิกชน คือ วัดศิลาประดิษฐานราม หรือวัดบ้านหินตั้ง เป็นวัดที่ก่อตั้งขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกันกับการตั้งชุมชนบ้านหินตั้ง และชาวบ้านหันตั้งนับถือผีบรรพบุรุษ ที่สิงสถิตอยู่ศาลปู่ตา ชาวบ้านให้การเคารพนับถือ เป็นความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ อำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของผีปู่ตาที่ปกปักรักษาชาวบ้านให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี การทำมาหากินให้มีความราบรื่น ไม่มีอุปสรรคในการดำรงชีวิต ส่วนด้านสถานศึกษามีอยู่ ๒ แห่ง คือ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านหินตั้งโคกกลาง กับโรงเรียนบ้านหินตั้ง เป็นสถานที่สำคัญด้านการศึกษาเล่าเรียนของลูกหลานในหมู่บ้านหินตั้งและหมู่บ้านใกล้เคียง

หากมองความสัมพันธ์ของความเชื่อกับภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น กล่าวได้ว่าชาวบ้านหันตั้งนับถือพุทธศาสนา และมีความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีปู่ตา จึงเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้หมู่บ้านแห่งนี้ ต้องมีผู้ที่สามารถสื่อสารกับผีปู่ตาได้ เป็นคนกลางระหว่างผีปู่ตากับชาวบ้าน คอยบอกสอนชาวบ้านให้รักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี และภูมิปัญญาดั้งเดิมไว้ ทำให้ความเชื่อพุทธกับผียังคงดำรงอยู่ด้วยกันที่หมู่บ้านนี้ ส่วนอีกด้านหนึ่งมองได้จากภูมิหลังการดำรงชีวิตของชาวบ้านหันตั้งที่อยู่ในภาคการเกษตร มีส่วนสำคัญที่ผู้คนต้องสร้างสรรค์สิ่งของเครื่องใช้ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงการรักษาอาการเจ็บปวดด้วยวิธีการแบบพื้นบ้าน ซึ่งถือว่าสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของทุกคนในครอบครัว จนเกิดความชำนาญและส่งต่อมาจากจนถึงคนรุ่นปัจจุบัน

ทั้งนี้ การนับถือผีบรรพบุรุษ เพราะชาวบ้านเชื่อว่าผีปู่ตาจะปกปักรักษาให้ลูกหลานดำรงชีวิตอยู่อย่างสุขสบาย ไม่ลำบาก ความเชื่อนี้ได้รับการสืบทอดมาจากรบพบุรุษ ผ่านรูปแบบการจัดพิธีเลี้ยงผีปู่ตา โดยมีหมอจ้ำ หรือพ่อจ้ำ เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม

๖.๒ การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นจากปราชญ์ชาวบ้านในหมู่บ้านหินตั้ง
ผลการศึกษาพบว่า ในหมู่บ้านหินตั้งค้นพบภูมิปัญญาท้องถิ่น ๘ ด้าน จากปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน ๘ คน ดังนี้

ตารางที่ ๑ ภูมิปัญญาบ้านหินตั้ง และผลงานเป็นที่ยอมรับ

ที่	ภูมิปัญญา	ชื่อ-สกุล	อายุ	ระดับการยอมรับ*
๑	ด้านจ้ำ (หมोज้ำ)	นายแก้ว จันทะมัน	๖๖	หมู่บ้านหินตั้ง
๒	เกษตรแบบผสมผสาน	นายทองพูล เวียกโทสงค์	๕๓	ตำบลข้าวสาร
๓	การทอผ้าฝ้าย	นางสมควร ทองเหลา	๖๙	หมู่บ้านหินตั้ง
๔	การจักสาน	นางทองไหล ชูโชติ	๔๓	ตำบลข้าวสาร
๕	การทอเสื่อกก	นางเอื้อง กุลราช	๖๑	หมู่บ้านหินตั้ง
๖	การตีมีด	นายสัมพันธ์ สารทอง	๖๑	หมู่บ้านหินตั้ง
๗	การเย็บเหล็ก	นายเชิ่อม ชัยสิงหา	๗๓	ตำบลข้าวสาร
๘	การเป่าน้ำมนต์	นายบุญเกิด ชูโชติ	๕๒	หมู่บ้านหินตั้ง

จากตารางที่ ๑ ได้แสดงให้เห็นว่า ในหมู่บ้านหินตั้งมีภูมิปัญญาท้องถิ่นจำนวน ๘ ด้าน ซึ่งหากมองระดับภูมิภาคอีสานในสังคมชาวนาแล้ว กล่าวได้ว่า ลักษณะของภูมิปัญญาในแต่ละด้านอาจไม่แตกต่างกันมากนัก อาทิ ด้านหมोज้ำ มีความสำคัญเป็นผู้สื่อสารกับผีปตา หากหมู่บ้านใดมีศาลปุตาดั้งอยู่ในหมู่บ้านนั้นก็จะมีหมोज้ำ รวมถึงการจักสาน การทอเสื่อกก เป็นต้น แต่สิ่งที่พื้นที่หมู่บ้านหินตั้งมีความแตกต่างจากหมู่บ้านในภาคอีสานทั่วไปก็คือ หมู่บ้านโดยทั่วไปจะพบภูมิปัญญาท้องถิ่นเพียงไม่กี่ด้านเท่านั้น แต่หมู่บ้านหินตั้งกลับพบว่ามียากถึง ๘ ด้าน และเห็นผลลัพธ์ของการมีอยู่ของภูมิปัญญาอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งสิ่งนี้เป็นสิ่งที่แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดกับหมู่บ้านอื่น

* ผลงานเป็นที่ยอมรับ ๑) ระดับหมู่บ้านหินตั้ง คือ ชาวบ้านหินตั้งให้การยอมรับว่าเป็นผู้มีภูมิปัญญาเฉพาะด้านที่มีความโดดเด่นมากกว่าคนอื่นในหมู่บ้าน ๒) ระดับตำบลข้าวสาร คือ จากข้อ ๑ รวมถึงเป็นที่ยอมรับในระดับตำบลข้าวสาร สะท้อนผ่านการได้รับเกียรติจากหน่วยงานราชการให้เป็นผู้ถ่ายทอดภูมิรู้ที่ตนเองมีให้กับชาวบ้านหินตั้ง และหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลข้าวสาร และตำบลใกล้เคียง

ด้านการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นจากปราชญ์ชาวบ้านในหมู่บ้านหินตั้ง สามารถสรุปได้ ดังนี้

ภูมิหลัง และองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านในหมู่บ้านหินตั้ง เกิดจากการอยู่ในภาคการเกษตรตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงมีพื้นฐานการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม ผสมกับการได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เกิดการสร้างสรรค์เครื่องมือและของใช้ขึ้นมา เกิดความคิดความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่ปกป้องรักษาให้กินดีอยู่ดี เกิดหมอแผนโบราณที่ให้การรักษาผู้คนในชุมชน ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ถูกสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองต่อการใช้ประโยชน์ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน ส่งผลให้บ้านหินตั้งมีปราชญ์ชาวบ้าน ผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่หลายคน ในปัจจุบันนี้มีผู้ที่เป็นที่ยอมรับว่าเป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นผู้ที่มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่โดดเด่นอยู่จำนวน ๘ คน เป็นเพศชาย ๕ คน และเพศหญิง ๓ คน ส่วนใหญ่เป็นคนที่เกิดและอาศัยอยู่ในหมู่บ้านหินตั้ง ตั้งแต่กำเนิด ซึ่งทั้ง ๘ ด้าน สามารถจำแนกได้ ๔ ประเภท คือ ผู้นำทางพิธีกรรมและความเชื่อ การเกษตรแบบผสมผสาน การประดิษฐ์ของใช้ และการรักษาแผนโบราณ

ส่วนวิธีการ และขั้นตอนของภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง จะมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในแต่ละประเภท กล่าวคือ ๑) ประเภทผู้นำทางพิธีกรรมและความเชื่อ คือ หมอเจ้า ภูมิปัญญาประเภทนี้มีวิธีการและขั้นตอนไม่มาก อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานใช้ระยะเวลาจัดเตรียมไม่นาน แต่ต้องใช้บทสวด คาถาอาคม การให้พร การสื่อสาร และความสามารถเฉพาะบุคคลสูง เพื่อสื่อสารกับชาวบ้าน และผีปอบา ซึ่งไม่ใช่คนทั่วไปจะสามารถกระทำได้ ๒) ประเภทการเกษตรแบบผสมผสาน ภูมิปัญญาประเภทนี้ มีวิธีการและขั้นตอนที่ซับซ้อน ลงแรง ต้องให้เวลามาก และต้องอาศัยทักษะความชำนาญ มีความรู้ที่เป็นระบบทั้งความรู้เกี่ยวกับดิน น้ำ พืช สัตว์ ปุ๋ย การป้องกันศัตรูพืชที่ไม่ใช้สารเคมี และการจัดสรรพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งมีความจำเป็นต่อการวางแผนในการทำการเกษตรแบบผสมผสาน ๓) ประเภทการประดิษฐ์ของใช้ ได้แก่ การจักสาน การตีมีด การทอเสื่ออก ภูมิปัญญาประเภทนี้ มีวิธีการและขั้นตอนที่แตกต่างกันออกไป บางอย่างสามารถทำได้ง่าย บางอย่างมีความซับซ้อนต้องอาศัยทักษะและความชำนาญเป็นพิเศษขึ้นอยู่กับสิ่งที่ต้องการประดิษฐ์

นอกจากนั้น จำเป็นต้องอาศัยวัตถุดิบ และอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตด้วย เป็นภูมิปัญญาที่จับต้องได้อย่างชัดเจนและเห็นเป็นรูปธรรม ๔) ประเภทการรักษาแผนโบราณ ภูมิปัญญาประเภทนี้ มีวิธีการและขั้นตอนในการรักษาที่ไม่มาก และระยะเวลาที่ใช้สำหรับการรักษาในแต่ละครั้งสั้น แต่ภูมิปัญญาประเภทนี้ต้องอาศัยทักษะเฉพาะผนวกกับความเชื่อ มีการบูชาครูบาอาจารย์ มีการสวดคาถาอาคมขณะรักษาด้วย

ด้านคุณค่าและประโยชน์ของภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถจำแนกได้ ๒ ประการ ดังนี้

ประการแรก คุณค่าและประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัว ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อยู่ในตัวบุคคล บางอย่างสามารถสร้างสรรค์สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ขึ้นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัว เป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ทำให้ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการไปซื้อหาจากที่อื่น เป็นการลดรายจ่าย นอกเหนือจากการที่ไม่ต้องซื้อแล้ว สิ่งของที่ทำขึ้นมานั้นหากมีมากเกินความต้องการใช้ในครัวเรือนยังสามารถนำไปขาย เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัวได้อีกด้วย ตลอดจนหากครัวเรือนใดมีการทำสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ด้วยตนเองเป็นประจำ ทั้งการทำเพื่อใช้หรือเพื่อขาย ครัวเรือนนั้นก็จะมี ความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับพออยู่พอกินพึ่งตนเองได้สูง

ประการที่สอง คุณค่าและประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม จากคุณค่าประการแรก หากมีมากเกินความต้องการใช้ในครัวเรือนยังสามารถแบ่งปันให้ญาติพี่น้องเพื่อนบ้านในชุมชน การแบ่งปันสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนมีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และมีความรักสามัคคีกัน ตลอดจนหากชุมชนมีการพัฒนากลุ่มอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการนำภูมิปัญญามาใช้ จะทำให้เกิดการพัฒนาาระบบเศรษฐกิจในชุมชนอีกด้วย ทั้งนี้หากเป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการรักษาผู้ป่วยแผนโบราณ จะมีประโยชน์ต่อผู้เจ็บป่วยในชุมชน ไม่ต้องเดินทางไปรักษาที่อื่น ประหยัดทั้งเวลา ค่าเดินทาง และค่ารักษาพยาบาล ส่วนทางด้านความเชื่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาด้านนี้จะทำให้คนในชุมชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกัน และสุดท้ายภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในชุมชน ยังเป็นสิ่งสะท้อนถึงการขยันทำมาหากิน และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา ผู้คนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจร่วมกัน

๖.๓ การเผยแพร่และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีคุณค่าและประโยชน์ในหลายระดับ แต่สิ่งที่เป็นข้อกังวลใจต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อาจสูญหายไป มีประเด็นที่สำคัญ ๒ ประเด็น คือ ขาดผู้สืบทอดและขาดการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ดังนั้น ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางการเผยแพร่และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง เพื่อนำไปสู่การรักษาภูมิปัญญาอย่างยั่งยืน มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ส่วน ดังนี้

๑) การเผยแพร่และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง แบ่งได้เป็น ๒ รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบแรก “การเผยแพร่ภายในบ้านหินตั้ง” เน้นการถ่ายทอดทางตรง หรือเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผู้ถ่ายทอดโดยตรง ส่วนลักษณะของกิจกรรมเป็นการเผยแพร่และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยวิธีการบอกเล่า การบรรยาย การสาธิต การทดลองปฏิบัติ ให้แก่ชาวบ้าน เยาวชน และนักเรียนในโรงเรียนบ้านหินตั้ง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชาวบ้านหินตั้ง และเยาวชนคนรุ่นใหม่ในหมู่บ้านหินตั้ง ได้รู้ถึงรากเหง้าความเป็นมาและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในบ้านเกิดของตนเอง และรู้จักช่วยกันรักษา หวงแหนภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผู้เฒ่าผู้แก่คนรุ่นก่อนเคยยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาให้อยู่คู่ชุมชนบ้านหินตั้งต่อไป รูปแบบที่สอง “การเผยแพร่ภายนอก” เป็นการถ่ายทอดทางอ้อม ผ่านสื่อต่าง ๆ เป็นการเผยแพร่ด้วยวิธีการจัดแสดงผลงาน และเผยแพร่ผลการศึกษาด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้งตามหน่วยงานต่าง ๆ อาทิ การเผยแพร่ผลการศึกษาให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพ การเผยแพร่ผลการศึกษาในสถาบันการศึกษา เพื่อให้นักเรียนนักศึกษาได้ตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมไทย โดยเฉพาะในสังคมท้องถิ่นภาคอีสาน

๒) สื่อและเอกสารเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง หลังจากได้ข้อสรุปผลการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้งแล้ว ผู้วิจัยจัดทำสื่อและเอกสารเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง โดย “จัดทำข้อมูลที่เป็นลายลักษณ์อักษร” ให้มีความชัดเจนและเป็นรูปธรรม ประกอบด้วย ๑) หนังสือภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง ๒) การเขียนบทความวิจัย และ ๓) การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อให้ผู้ที่สนใจสามารถศึกษา เรียนรู้ นำองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไปลงมือปฏิบัติได้ตลอดเวลา

๓) การบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง เพื่อเป็นการเผยแพร่ และนำไปสู่การรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้งอย่างมีประสิทธิภาพ ควรบริหารจัดการใน ๓ ด้าน ดังนี้ ๑) *ด้านตัวบุคคล* ประชาชนชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรนำองค์ความรู้มาปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเอง ครอบครัว และชุมชน ให้ชาวบ้านได้เห็นเป็นรูปธรรม และตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นว่าสามารถใช้ประโยชน์ได้จริงไม่ใช่เรื่องไกลตัว ไม่ใช่เรื่องเก่าล้าสมัยจนใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ รวมถึงเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง ๒) *ด้านสถานที่* หมู่บ้านหินตั้ง ควรมีการจัดพื้นที่สาธารณะ เช่น ศาลาประชาคม วัดบ้านหินตั้ง หรือโรงเรียนบ้านหินตั้ง เป็นต้น ให้มีพื้นที่สำหรับเป็นศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง และมีสื่อ หรือเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง เพื่อให้ชาวบ้านเยาวชน และคนทั่วไปที่สนใจศึกษาได้ตลอดเวลา และจัดพื้นที่แสดงผลผลิตที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญา และจัดจำหน่ายแก่ผู้ที่สนใจทำให้เป็นพื้นที่สร้างรายได้ให้ชุมชนอีกช่องทางหนึ่ง และ ๓) *ด้านงบประมาณ* ในการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง บางอย่างต้องอาศัยงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพของคนในชุมชน อาทิ สำนักงานพัฒนาชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายส่วนกลางที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนหน่วยงานดังกล่าวควรสนับสนุนการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการพัฒนา เพื่อสร้างความเข้มแข็ง สร้างความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืนให้แก่ชุมชนสืบไป

๗. อภิปรายผล

การศึกษาครั้งนี้ พบว่าบ้านหินตั้งเป็นสังคมเกษตรกรรมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนที่มาของชื่อหมู่บ้านนั้นมาจากในหมู่บ้านแห่งนี้ มีหลักหินหรือหินตั้งอยู่ประมาณ ๔๕ ใบ จึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน ตลอดจนบริเวณที่พบแผ่นหินกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เชื่อมโยงกับพุทธศาสนา และชาวบ้านมีคติความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ จึงได้สร้างศาลปู่ตาไว้บริเวณที่มีหินตั้งล้อมรอบ และเชื่อว่าศาลปู่ตาเป็นที่สิงสถิตของผีบรรพบุรุษที่คอยปกป้องรักษาลูกหลานให้มีความอยู่ดีกินดี ซึ่งในประเด็นการปกป้องหลักหินหรือหินตั้งกับความเชื่อมโยงพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นี้ สอดคล้องกับ Thamrungraeng

(2018) ได้ศึกษาเรื่อง “หลักหิน-โบเสมา ในวัฒนธรรมทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย” และพบว่า หลักหิน โบเสมา หรือหินตั้งในภาคอีสานมีความสัมพันธ์กับประเพณีและคติความเชื่อท้องถิ่น โดยเฉพาะประเพณีการนับถือบูชาผีบรรพบุรุษ และสิ่งศักดิ์ต่าง ๆ สะท้อนผ่านภาพเหมือนต่อด้วยกรวย ซึ่งพบอยู่บนหลักหินจำนวนมาก น่าจะเกี่ยวข้องกับการเป็นเครื่องเซ่นสรวงบูชาผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ พอ ๆ กับที่เป็นเครื่องพุทบูชา

ประเด็นด้านความเชื่อและการนับถือผีบรรพบุรุษ พบว่าบ้านหินตั้งมีศาลปูตาที่ชาวบ้านเคารพนับถือ เพราะเชื่อว่าผีปูตาจะปกปักรักษาให้ลูกหลานดำรงชีวิตอยู่อย่างสุขสบาย ไม่ลำบาก ความเชื่อนี้ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ผ่านรูปแบบการจัดพิธีเลี้ยงผีปูตา โดยมีหมोज้า หรือพ้อจ้า เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม เช่นเดียวกับการศึกษาของ Ponkaewkes (2018) ที่ศึกษาเรื่อง “การศึกษาตัวบทและบทบาทของผีปูตา ตำบลท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด” พบว่า ความเชื่อเรื่องผีปูตาอยู่คู่กับสังคมอีสานมาช้านาน สืบทอดรุ่นสู่รุ่น มีคติความเชื่อและจัดพิธีกรรมอย่างสม่ำเสมอไม่ขาดหาย จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของผู้คน

ส่วนการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง พบว่าองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านในหมู่บ้านหินตั้ง มาจากการอยู่ในภาคการเกษตร จึงมีพื้นฐานการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรม ผนวกกับการได้รับการถ่ายทอดปลูกฝังมาจากบรรพบุรุษ ส่งผลให้บ้านหินตั้งมีปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งเป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายคน เป็นผู้ที่มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่โดดเด่น และเป็นที่ยอมรับของคนในหมู่บ้าน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Boonsanong (2007) ที่ศึกษาเรื่อง “การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษาบ้านสระดอกเกษ ตำบลโคกสว่าง อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี” ที่พบว่า ภูมิปัญญาของชาวบ้านมีการหล่อหลอมองค์ความรู้ให้เกิดการสืบสานและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีการปลูกฝังและทำให้ดูเป็นแบบอย่าง ผ่านการดำรงชีวิต ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม นอกจากนี้ฐานที่มาจากองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านในหมู่บ้านหินตั้ง ซึ่งเป็นพื้นที่ในภาคอีสานตามข้อค้นพบของงานวิจัย ยังสอดคล้องกับงานศึกษาของ Narasaj (2009) ที่ชี้ให้เห็นว่าการที่ผู้คนในอีสานดำรงชีพด้วยการพึ่งพิงธรรมชาติ และมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการดำรงอยู่ท่ามกลางระบบนิเวศรอบตัวที่มีลักษณะหลากหลาย

ทำให้เป็นประสบการณ์ที่สั่งสม ถ่ายทอด สืบต่อกันมาในท้องถิ่นของผู้คนในภาคอีสาน

ทั้งนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้น ยังพบว่า มีคุณค่าและประโยชน์ต่อตัวบุคคล และครอบครัว รวมถึงมีประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมด้วย ภูมิปัญญาสามารถปรับใช้ ก่อให้เกิดการแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และสร้างรายได้พัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจากคนในชุมชน เป็นสิ่งสะท้อนถึงการขยันทำมาหากิน และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา เกิดความภาคภูมิใจร่วมกัน สอดคล้องกับงานศึกษาของ Nunart (2017) ผ่านการศึกษาเรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณค่าแห่งวิถีชีวิต วัฒนธรรม เพื่อการศึกษาที่ยั่งยืน” พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นความรู้ที่เป็นองค์รวม ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนช่วยส่งเสริมการพัฒนาอาชีพของประชาชนให้มีรายได้เลี้ยงครอบครัว และชุมชนสามารถเข้มแข็งได้ด้วยภูมิปัญญา รวมถึง Boonphila (2011) ที่พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อผู้คนในท้องถิ่น และยังเอื้อประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาประเทศอีกด้วย

นอกจากนี้ บ้านหินตั้งมีกลุ่มอาชีพอยู่หลายกลุ่ม อาทิ กลุ่มเกษตรกรรม กลุ่มจักสาน กลุ่มการแปรรูปอาหารและการทำปลาร้า ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ สมาชิกในกลุ่มมีประสบการณ์สูง มีทักษะและความชำนาญที่มีความโดดเด่น สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างรายได้ให้ชุมชนอย่างมั่นคง แต่มีข้อจำกัดเรื่องเวลาที่ไม่ตรงกัน กับปัญหาเรื่องช่องทางการตลาด ผลดังกล่าวแย้งกับงานศึกษาของ Chantaroon and Kosolkittiamporn (2017) เรื่อง “การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานสู่ธุรกิจชุมชนในยุคไทยแลนด์ ๔.๐” ที่พบว่า กลุ่มอาชีพที่ผลิตสินค้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคอีสาน ยังขาดความรู้ ขาดทักษะ และประสบการณ์ โดยเฉพาะทางด้านการใช้เทคโนโลยี และนวัตกรรม ซึ่งผู้วิจัยก็ไม่เห็นด้วยกับข้อค้นพบดังกล่าวมากนัก แต่วิเคราะห์อีกด้านหนึ่งงาน Chantaroon and Kosolkittiamporn อาจชี้ว่า ตามนโยบายไทยแลนด์ ๔.๐ ที่ให้ความสำคัญด้านนวัตกรรม จึงมองว่าสินค้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของภาคอีสาน ยังขาดการพัฒนาด้านนวัตกรรมในตัวผลิตภัณฑ์และการบริการให้เกิดความทันสมัยตามลักษณะสินค้าสมัยใหม่ ซึ่งก็เป็นไปได้ เนื่องจากภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่แล้ว ผู้เป็นเจ้าของภูมิรู้คือผู้เฒ่าผู้แก่ที่ย่อมมีข้อจำกัดในการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมสูง

ประเด็นด้านการเผยแพร่และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง พบว่าเป็นกิจกรรมสำคัญต่อการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ ๑) การเผยแพร่และถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง ทั้งภายในและภายนอกชุมชนบ้านหินตั้ง ๒) สื่อและเอกสารเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง เน้นการทำสื่อที่เป็นลายลักษณ์อักษร ทั้งรูปแบบทั่วไป และการเผยแพร่ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ๓) การบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง ประกอบด้วย ด้านตัวบุคคล ด้านสถานที่ และด้านงบประมาณ ซึ่งทั้งสามส่วนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับงานศึกษาของ Supaso, Boonwattanakul and Supawan (2018) ที่พบว่า เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น จะต้องประกอบด้วย วิธีการถ่ายทอดความรู้ บุคคลทั้งผู้ถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอด และสื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้สื่อที่เกี่ยวข้องกับการเผยแพร่ภูมิปัญญา ควรเป็นคู่มือความรู้ที่มีความกระชับอ่านแล้วเข้าใจง่าย มีภาพน่าสนใจ การจัดทำวารสาร การจัดทำแผ่นพับ และควรส่งเสริมการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งใกล้เคียงกับข้อเสนอของ Viphathphumiprathes (2010) ที่ชี้ให้เห็นว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นมี ๒ ประเภท ได้แก่ แบบมุขปาฐะและเป็นลายลักษณ์อักษร แต่อย่างไรก็ตาม ในยุคปัจจุบันที่การสื่อสารและเทคโนโลยีมีความก้าวหน้า การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงควรต้องผ่านสื่อที่หลากหลายมากขึ้น เช่น หนังสือ เอกสาร วิชชุ และโทรทัศน์ อันทำให้สะดวกต่อผู้รับการถ่ายทอดมากขึ้น ทั้งนี้ Panyavachiropat (2014) ให้ความเห็นในภาพรวมว่า การถ่ายทอดเป็นเอกสารลายลักษณ์อักษร เป็นแนวทางสำคัญแนวทางหนึ่งของการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไปสู่ประชาชนและเยาวชน เพื่อร่วมกันอนุรักษ์สืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ดำรงอยู่ตลอดไปในสังคมไทย ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของงานวิจัยนี้

๘. ข้อเสนอแนะ

๘.๑ ข้อเสนอแนะต่อการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้ง

๑) ควรมีการสนับสนุน การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านหินตั้งอย่างเป็นระบบ โดยนำความรู้ ทักษะ ความชำนาญที่มีอยู่ในปราชญ์ชาวบ้าน มาศึกษาถ่ายทอด และจัดระบบข้อมูลให้มีความชัดเจน ทั้งในรูปแบบของเอกสารคู่มือ

ภูมิปัญญา การเผยแพร่ทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อมอบให้แก่หน่วยงาน และสถานศึกษา ต่าง ๆ ทั้งในและนอกชุมชน

๒) หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมด้านอาชีพและพัฒนา เศรษฐกิจชุมชน ควรส่งเสริมการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้กลายเป็นสินค้า ผลิตภัณฑ์ และการบริการ พัฒนากลุ่มอาชีพให้ดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชนบ้านหินตั้ง

๓) หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ควรสนับสนุนด้านงบประมาณในการ สร้างพื้นที่สาธารณะประโยชน์ สำหรับเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านหินตั้ง พื้นที่สำหรับ จัดแสดงผลิตภัณฑ์ และจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากฝีมือชาวบ้านอย่างเป็นรูปธรรม

๘.๒ ข้อเสนอแนะต่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้าง รายได้ให้แก่คนในชุมชนอย่างเป็นระบบ เพื่อเป็นการพัฒนาชุมชนให้เกิด “ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน” ทางเศรษฐกิจและสังคมต่อไป

๒) ควรทำการศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีประโยชน์ต่อการ พัฒนาท้องถิ่นให้ครอบคลุมในพื้นที่อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี เพื่อนำมาปรับ ประยุกต์ใช้ต่อการพัฒนาท้องถิ่น และเป็นฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นของอำเภอ บ้านฝ้อ ให้เยาวชนและผู้ที่สนใจได้ศึกษาเรียนรู้ ซึ่งจะ เป็นประโยชน์ต่อสังคม และ เป็นการรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่คู่สังคมไทยสืบไป

Reference

- Boonphila, N. (2011). *Phumpanya thongthin changwat udon thani*. [Local Wisdom in Udon Thani Province]. Udon Thani: Udon Thani Rajabhat University.
- Boonsanong, P. (2007). *Kan chatkan phumpanya thongthin: Koranisueksa ban sa dok ket tambon khok sawang amphoe samrong changwat ubonratchathani*. [Local Wisdom Management: Case study in Ban Sradokket Koksawang sub-district Samrong district Ubon Ratchathani Province]. Ubon Ratchathani: Ubon Ratchathani Rajabhat University.
- Chanprasit, C. Kaewthummanukul, Th. Sawasdisingha, P. Jongrungsrotsakul, W. and Lirtmunlikaporn, S. (2014). *Phumpanya thongthin “Lanna” nai kan sangsoem sukkhaphap phusung-ayu: koranisueksa namrong*. [“Lanna” Local Wisdom in Promoting Elderly Health: A Pilot Study]. Chiang Mai: Faculty of Nursing, Chiang Mai University.
- Chantaroon, N. and Kosolkittiamporn, S. (2017). Management of Local Wisdom into the Business Community in Northeast Thailand 4.0. *Dhammathas Academic Journal*, 17 (3), 225-234.
- Cheawjindakarn, B. (2018). Qualitative Case Study Research Techniques. *Liberal Arts Review Journal*, 13 (25), 103-118.
- Fine Arts Department. (2001). *Phatthanakan thang prawattisat ekkalak lae phumpanya changwat udonthani*. [Historical development of Udon Thani identity and wisdom]. Bangkok: Kurusapa Business Organization.
- Mikusol, P. (2007). Concepts and guidelines for studying local wisdom. *Sukhothai Thammathirat Open University Journal*, 20 (2), 21-39.
- Narasaj, B. (2009). *Prawattisat phumpanya Isan*. [History of Isan Wisdom]. Khon Kaen: Center for Research on Plurality in the Mekong Region, Khon Kaen University.

- Narasaj, B. (2017). *Isan wisdom development from folk knowledge to cultural heritage*. Khon Kaen: Center for Research on Plurality in the Mekong Region, Khon Kaen University.
- Nunart, N. (2017). *Phumpanya thongthin khunkha haeng withichiwit wathanatham phuea kansueksa thi yangyuen*. [Local Wisdom as the Value of Life and Culture for Sustainable Education]. *Social Sciences Research and Academic Journal*, 12 (34), 17-26.
- Office of the Non-Formal and Informal Education. (2008). *Rai wicha khlung panya chumchon*. [Courses in Community Intellect]. Bangkok: Office of the Permanent Secretary, Ministry of Education.
- Panyavachiropat, N. (2014). *Kan Chatkan Phumpanya Thongthin*. [Local Wisdom Management]. Loei: Loei Rajabhat University.
- Petchprapai, N. Suwanobol, N. and Kanjanawetang, J (2014). *Phumpanya thongthin: Koranisueksa phuenthi rop khuean nam phung cangwat sakonnakhon*. [Local Wisdom: A case study of the area around Namphong Dam, Sakon Nakhon Province]. Chiaranai, Ch. (ed.). Nakhon Ratchasima: Suranaree University of Technology.
- Pewnim, S. (2002). *Occupational village wisdom: A case study of Agricultural Forest Network and Community Forest, Chachoengsao Province*. Master's thesis Thammasat University, Bangkok Thailand.
- Ponkaewkes, A. (2018). A Study of Subjects and Roles of Ancestor Spirit in Tambon Tha Muang, Selaphum district, Roi Et Province. *Journal of the Way Human Society*, 6 (1), 154-172.
- Royal Institute. (2013). *Photcananukrom chabap Ratchabandittayasathan pho.so. 2554*. [Dictionary of the Royal Institute 2011]. Bangkok: Sirivatana Interprint Public Co., Ltd.
- Sithamma, K. (2011). *Phumpanya thongthin Isan*. [Local Wisdom in Isan]. Maha sarakham: Maha sarakham Rajabhat University.

- Supaso, P. Boonwattanakul, C. and Supawan, S. (2018). The knowledge of local communities to promote their careers in Chaiyaphum Province. *Journal of the Way Human Society*, 6 (1), 173-196.
- Thamrungraeng, R. (2018). *Lak Hin – Bai Sema nai watthanatham thawan wadi phak tawan-okchiangnuea khong prathet thai*. [Sema Stones in Dvaravati Art of Northeastern Thailand]. Bangkok: Mit 41 Studio.
- Tipchoi, W. (2014). Local Wisdom of holy water healers in accidental bone-fixing healing: A case study of Mr. Prasert Phalapleuk. *Journal of Community Development and Life Quality*, 2 (2), 189-202.
- Viphathumiprathes, T. (2010). *Kan thaithot phumpanya thongthin khong pratchaoban: koranisueksa wong klong yao amphoe pranburi changwat Prachuapkhirikhan*. [Local Wisdom Transfer of Local Philosophers: A Case Study of a Thai Traditional Drum (Klong Yao) Group in Pranburi District, Prachuap Khirikhan Province]. Bangkok: Dhurakij Pundit University.
- Wichai, C. (2016). *Withi kan damrongchip lae kan suepthot phumpanya dan kan kaset khong kaset ban bung khla tambon bua khao amphoe ku chi narai changwat kalasin*. [Livelihoods and the inheritance of agricultural wisdom of Ban Bungkhla agriculture, Buakhao Subdistrict, Kuchinarai District, Kalasin Province]. Bangkok: The Thailand Research Fund.

Personal Interviews

- Chaiyod, S. (2018, December 8). Personal Interview.
- Chaiyod, S. (2019, January 9). Personal Interview.
- Champasim, S. (2019, January 9). Personal Interview.
- Chanduang, K. (2018, December 8). Personal Interview.
- Chanduang, T. (2018, December 8). Personal Interview.

Chuchot, T. (2018, December 8). Personal Interview.
Kankaew, M. (2018, December 8). Personal Interview.
Srisulae, S. (2017, September 15). Personal Interview.
Srisulae, S. (2018, December 8). Personal Interview.
Suna, W. (2018, December 25). Personal Interview.
Thapamatt, N. (2018, December 8). Personal Interview.

